

Статья посвящена малоизученной теме участия украинских миротворцев в урегулировании конфликта в Таджикистане в течение 1994–2000 гг. Рассмотрены некоторые аспекты подготовки миротворцев и их основные задачи по поддержанию мира в регионе.

Ключевые слова: Организация Объединенных Наций, военные наблюдатели, Таджикистан.

This article is devoted unexplored topic of participation of Ukrainian peacekeepers in the conflict in Tajikistan for 1994–2000 years. Some aspects of training peacekeepers and their main task of maintaining peace in the region.

Keywords: United Nations military observers, Tajikistan.

УДК 94(477) - 061.2: 94 (438) “1947/1989”
ББК 63. 3 (4 Укр)

Наталія Стецюк

РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ У ПОЛЬЩІ (1947–1989 рр.)

У статті на основі аналізу архівних документів досліджено релігійне життя українців у Польщі у 1947–1989 рр. Стверджено, що незважаючи на дискримінаційну політику влади в царині релігії, українці не втратили зв'язок із Греко-католицькою церквою, яка стала їхньою опорою в часи комуністичного режиму й активно підтримувала боротьбу за свої права в ПНР. Лише після зміни політичного режиму в 1989 р., завдяки активній діяльності українських вірних, удалося відновити легальну структуру ГКЦ у Польщі.

Ключові слова: Греко-католицька церква, українська меншина, греко-католики, православні, С.Вишинський, Я.Мартиняк.

Життя української меншини в обмежених комуністичною владою рамках сприяло найбільшому розвитку його культурно-освітньої сфери. Відкриття кількох освітніх закладів з українською мовою навчання, запровадження української мови як додаткового предмета в низці польських шкіл, організація пунктів вивчення рідної мови, навчальних курсів для вчителів української мови, громадських бібліотек були основними досягненнями української громади в українській освіті та шкільництві.

Окрім розвитку власної культури, важливим засобом збереження національної ідентичності українців у Польщі було дотримання своєї греко-католицької чи православної віри. Хоч ГКЦ не була офіційно ліквідована польською комуністичною владою, її структура внаслідок акції “Вісла” була повністю зруйнована, а релігійні потреби українських греко-католиків постійно ігнорувалися. Влада доклала максимум зусиль до русифікації Польської автокефальної православної церкви (ПАПЦ) і довгий час використовувала цю релігійну організацію для остаточної ліквідації греко-католицизму в регіоні, підтримуючи її місіонерську роботу серед українців. Греко-католицькі та православні священики, як найвпливовіші особи в українському суспільстві регіону, перебували під постійним наглядом польських спецслужб.

Мета статті – розкрити процес відновлення легальної структури ГКЦ у Польщі.

Українці Польщі за віросповіданням були греко-католиками або православними. Православні українці в Польщі не мали окремої церковної структури та підлягали їй підлягають виключно юрисдикції Польської автокефальної православної церкви, у якій становлять близько 30% від усіх вірних [14; 11]. Після повоєнних подій Греко-католицька церква втратила понад 350 храмів [6, s.73]. Багато з них було знищено, інші покинуто, а основну частину передано до Римо-католицької церкви (РКЦ) [1, k.12].

Греко-католицька церква не мала легальної структури й довгий час узагалі перебувала поза законом. Польський римо-католицький кардинал С.Вишенський, призначений у 1949 р. “спеціальним делегатом для українських католиків Польщі”, відмовився дати дозвіл на створення канонічних парафій греко-католикам. Він також не прийняв жодну делегацію українців у цій справі [2, k.13].

Лише 1956 р. приніс зміни в релігійне життя українців Польщі. Намагаючись використати нову політичну ситуацію, що склалася в СРСР і ПНР, греко-католики та їхні пастирі розпочали боротьбу за отримання дозволу на вільне здійснення богослужінь. 27 квітня 1956 р. українці з Бань Мазурських, Ліс, Рабаль і Жабінек звернулися до Уряду в справах визнань з петицією, у яких вимагали дозволити їм відправляти службу Божу в Рабальях. Водночас греко-католики з Решельського повіту вимагали дозволу на відкриття греко-католицької церкви в Решлю. 22 вересня група 248 греко-католиків з Білостоцького й Ольштинського воєводств сформувала делегацію на чолі з о. М.Ріпецким та о. Й.Менчинським, яка мала передати прохання до Уряду в справах визнань про відновлення діяльності ГКЦ хоча б у цьому регіоні. 14 листопада 1956 р. [13, s.142] о. В.Гриник вручив примасові меморандум греко-католицького духовенства Польщі, у якому від імені вірних вимагалось:

- 1) відновити Греко-католицьку церкву в ПНР;
- 2) дозволити розбудувати сітку її парафій на землях, де проживають греко-католики, і допустити священників до катедр в Перемишлі й церков у Кракові, Саноці, Ярославлі, Любачові й Криниці;
- 3) розпочати дискусію з владою у справі греко-католиків польським єпископатом [12, s.88–91].

Вимоги вірних і духовенства підтримало УСКТ, оскільки дозвіл на вільне відправлення греко-католицьких богослужінь та реституція майна ГКЦ були основною вимогою українців поряд з можливістю повернутися на рідні землі. Уже на першому з'їзді Товариства було вирішено вислати до центральних органів лист з проханням призначення Апостольського адміністратора для греко-католиків Польщі, а також повернути майно українським парафіям. При цьому ГП УСКТ не розділяло думки більшості своїх членів: “Керівництво Товариства підтримує сьогодні ідею відновлення греко-католицизму лише під натиском настроїв, що панують серед українського населення. Тому відповідальні діячі Товариства відмовилися від форсування попередньо узгодженої з Урядом у справах визнань концепції використання подібності греко-католицького та православного обрядів і встановлення душпастирської опіки над греко-католицьким українським населенням Польською автокефальною православною церквою, яка розпочала свою місіонерську роботу серед українських греко-католиків з повоєнних років”, – зазначалося у звіті Уряду в справах визнань від 3 січня 1957 р. [9, s.260–261]. Тобто влада в ПНР намагалася втілити план “поєднання” ГКЦ і ПАПЦ, який був успішно апробований в УРСР. Для зміцнення позиції ПАПЦ серед українських греко-католиків рекомендувалося:

- надати колишнім греко-католицьким священникам, які перейшли на православ'я, найбільш вигідні парафії;
- забезпечити короткотермінове переучування греко-католицьких священників української національності з Вольні;
- організувати навчання українців з Жешовщини в духовній православній семінарії у Варшаві;
- запровадити вивчення української мови в духовній семінарії у Варшаві, утворення окремих класів з українською мовою викладання;
- вербувати греко-католицьке духовенство шляхом забезпечення йому матеріальної допомоги та збереження греко-католицького обряду;
- налагодити діяльність українського релігійного видавництва при православній митрополії;
- визначити розмір стабільних дотацій для організації й утримання православної Перемишльської єпархії;
- запросити до Польщі з Канади архієпископа П.Рудика, відомого православного місіонера на Лемківщині, з метою здійснення керівництва місіонерською акцією серед греко-католиків [13, s.148].

Незважаючи на зацікавлення влади, на практиці місіонерська праця ПАПЦ постійно зустрічалася з низкою труднощів. Проти неї виступило польське населення та місцева влада, яка не хотіла мати на своїх теренах ні греко-католицьких, ні православних парафій. Часто місцеві партійні комітети погоджувалися на організацію православної парафії лише після прямого конкретного розпорядження в цій справі згори. 24 листопада 1958 р. Уряд у справах визнань у листі до Народної ради в Жешові писав: “З численних скарг, що напливають до Уряду з терену Жешовського воєводства, можна зробити висновки, що акція створення душпастирських одиниць Православної церкви в місцях масового проживання українського населення зустрічається з опором і протидією не лише греко-католицького та римо-католицького кліру, але й місцевих чинників” [3, k.169].

На територіях, де проживали українські греко-католики, акція ПАПЦ не знайшла значної підтримки серед населення. Навіть якщо деякі з них ходили до православної церкви чи римо-католицького костелу за відсутності можливості відвідувати службу Божу в греко-католицькому обряді, надалі вважали себе греко-католиками й при будь-якій можливості брали участь у греко-католицьких легальних чи нелегальних набожествах. На перешкоді душпастирській праці православного духовенства серед православних українців у східних і південних землях ПНР часто стояла місцева влада, адже організація нових парафій у цих регіонах могла спровокувати, на думку урядників, нові масштабні повернення українського населення [21, s.176].

Місіонерська акція ПАПЦ за підтримки влади також шкодила інтересам РКЦ. РКЦ могла втратити не лише потенційних вірних, а й значне майно, яке їй було передане після знищення структури ГКЦ у Польщі. У ситуації, що виникла, РКЦ стала на бік греко-католиків, які не мали своєї церкви й формально підпорядковувалися їй. 25 січня 1959 р. Єпископська курія РКЦ у Перемишлі направила листа до Спільної комісії уряду ПНР і польського єпископату, у якому в різкій формі нагадала, що “Греко-католицька церква юридично існує вже століття на польських землях і жодним державним декретом не була знищена”, а місцеві чиновники, втручаючись у справи церкви, порушують ст. 70 Конституції ПНР. При цьому підкреслювалося, “якщо державна влада спростить православному визнанню процес створення парафій, то в такий самий спосіб вона повинна ставитися до греко-католиків, з яких лише деякі з туги за своїм обрядом і внаслідок пропаганди приймають православ'я” [13, s.154]. Був це перший відкритий протест римо-католицького ординаріату проти політики влади щодо ГКЦ. Як і в Радянській Україні, значних успіхів у справі підпорядкування греко-католиків ПАПЦ у Польщі не досягнуто.

Лише в результаті зміни політичної лінії партії після смерті Сталіна в СРСР, з моменту вступу в дієвість розпорядження прем'єра ПНР Ю.Циранкевича від 14 березня 1957 р., українці отримали право відкрити греко-католицькі церкви на західних та північних польських землях. Цього ж дня на аудієнції примас повідомив о. В.Гриника та о. М.Денька, що уряд погодився на відкриття низки парафій, однак виступає категорично проти відновлення легальної структури ГКЦ у Польщі [15, s.126]. Під захистом урядового розпорядження українці в 1957 р. створили 17 греко-католицьких парафій, а в 1958 р. – ще 15 [16, s.334]. Проте в реальності місцева влада не завжди поспішала реалізовувати розпорядження. Лист відділу УСКТ у Зеленій Гурі від листопада 1957 р. з проханням про дозвіл здійснювати греко-католицькі богослужіння отримав негативну резолюцію, тому що легалізація церкви “створить загрозливу ситуацію, яка може спричинити незвиклі прикрі інциденти” [22, s.79]. 30 жовтня 1958 р. Національна рада в Ольштині заборонила виділяти окремі каплиці для греко-католицьких богослужінь, Національна рада в Жешові заборонила о. Й.Височанському обслуговувати греко-католиків у Лосі, Висовій, а о. З.Злочовському в Гломчу, Кальнікові, Саноці й Загужу [13, s.154].

У 1959 р. влада надала дозвіл на створення лише 5 парафій, у 1960 – двох, у 1962 – також двох, у 1963 – однієї, у 1964 – чотирьох [8, s.67]. Ця статистика чітко відображає намагання влади запобігти стихійному відновленню ГКЦ у Польщі. Будь-які спроби греко-католицького духовенства отримати дозвіл на навчання дітей релігії в школах, де викладали українську мову, зустрічалися з категоричною заборонаю.

Причинами незначної кількості греко-католицьких парафій у 60-х рр. були також негативна позиція римо-католицького духовенства в цій справі та незначна кількість греко-католицьких парохів. Після акції “Вісла” у межах Польської держави залишилося лише 92 греко-католицьких священники [10, s.319], однак переважна їх більшість переховувалася від влади та не мала змоги виконувати свої душпастирські функції. Частина змінила свій обряд на римо-католицький чи православний, щоб отримати можливість надалі працювати серед вірних. Повернення до греко-католицького обряду означала б для них різке погіршення умов душпастирської роботи, зниження доходів, переслідування з боку влади [19, s.261].

Українське духовенство постійно перебувало під наглядом спецслужб. 23 лютого 1960 р. в Уряді в справах віровизнань відбулася нарада щодо діяльності інших, не римо-католицьких, віровизнань у Польщі. Під час обговорення питання про вимоги українських греко-католиків вирішено, не зважаючи на протести, продовжувати використовувати Православну церкву для остаточного викоренення греко-католицизму. При цьому урядовці висловили занепокоєння тим, що кардинал С.Вишенський надав 16 греко-католицьким священникам парафії, оскільки їхня робота буде лише зміцнювати “фашистські українські кола, що діють на території Польщі” [13, s.212]. У протоколі з наради рекомендувалося “не допустити жодних спроб легалізації навіть окремої діяльності цієї церкви, а у випадку таких спроб, проводити розмови з парохом чи єпископом і вимагати ліквідації. Необхідно також зацікавитися роботою греко-католицького духовенства, а особливо цих 16 парохів” [13, s.212].

Наслідків не потрібно було довго чекати. У деяких місцевостях було взагалі заборонено будь-які греко-католицькі відправи, боротьба з “українським націоналізмом” автоматично передбачала боротьбу з ГКЦ. “Колишній греко-католицький клір репрезентує найбільш радикальні, націоналістичні елементи... Багато священників цього визнання пропагує листи з націоналістичних джерел релігійного та політичного змісту. Ці факти підтверджують судові засідання звинувачених у ворожій діяльності: Ковальського, Кудлака та інших”, – зазначається в Інформації про настрої римо-католицького, греко-католицького, православного та іудейського віровизнання в середовищі національних меншин [4, k.122]. Деяких священників було арештовано за спроби втягнути УСКТ до своєї “ворожої роботи”. Так, о. Ріпецький, який відкрито виступив проти арештів серед української інтелігенції, був сам арештований і засуджений за поширення “ворожої” літератури й підтримку контактів з “реакційно-клерикальними колами на Заході” на 1,5 року ув’язнення з відстрочкою на 3 роки внаслідок похилого віку [20, s.362]. Подібні приклади стали систематичним явищем. Справа набула такого розмаху, що о. В.Гриник, який очолив рух з відновлення структури ГКЦ у Польщі, звернувся до прима-са з проханням “інтервенції й опіки перед несправедливим трактуванням з боку урядових чинів” [15, s.133]. У відповідь 28 травня 1960 р. Національна рада в Гданську пригрозила священнику усуненням з парафії “у випадку нових шкідливих виступів” [15, s.162].

Розмахи роботи спецслужб у справі обмеження діяльності греко-католицьких священників були настільки значними, що, на думку Р.Дрозда, могли б на довгі роки запровадити ГКЦ у підпілля, як це було в УРСР, якби не одна важлива подія. 9 лютого 1963 р. після 18-річного заслання до Сибіру до Ватикану прибув митрополит Й.Сліпий [13, s.214]. Серед українських греко-католиків з’явилися надії на відновлення своєї церкви, а також висвячення нового єпископа. Образ греко-католицького митрополита обростав легендами про його поневіряння, його долю українські греко-католики в

Польщі асоціювали з долею всієї ГКЦ. Повернення митрополита було сприйнято як реальну можливість усе змінити та повернути назад.

22 травня 1963 р. о. В.Гриник від імені всіх греко-католицьких вірних Польщі звернувся до єпископа І.Бучка, який у той час перебував у Ватикані, з проханням вплинути на римо-католицького кардинала С.Вишенського, аби він у розмові з владою порушив питання відновлення легальної структури ГКЦ у Польщі. 28 жовтня подібне прохання висловило духовенство й вірні в петиції до прем'єра ПНР. 20 травня 1965 р. о. М.Ріпецький від імені греко-католицьких вірних вислав листа, у якому повторив попередні вимоги та просив дозволити висвятити на єпископа о. В.Гриника. У відповідь йому прийшло повідомлення, що Уряд у справах визнань не розглядав його прохань, оскільки "священик не наділений правовою легітимністю представляти інтереси греко-католицького визнання перед владою ПНР. о. М.Ріпецький, відповідаючи на послання, підкреслив, що він як священик є представником греко-католиків, і додав до листа підписи вірних з 52 місцевостей Польщі. Ця інформація була використана владою лише для зібрання додаткових даних про нелегальні богослужіння. о. В.Гринику було заборонено виїжджати до Риму, щоб він не нав'язав контактів з греко-католицьким духовенством на Заході та не був висвячений в єпископи [13, s.215].

Однак боротьба українських греко-католиків не була марною. 8 вересня 1967 р. Примас Польщі кардинал С.Вишинський призначив о. В.Гриника своїм генеральним вікарієм для вірних греко-католицької церкви. Таким чином, греко-католики Польщі отримали офіційного представника як у структурі Римо-католицької церкви, так і перед владою.

Важливим досягненням о. В.Гриника стало відновлення діяльності греко-католицької Перемишльської капітули – центру ГКЦ у Польщі. На 1967 р. на території ПНР існувало 56 греко-католицьких парафій [20, s.362]. У звіті до Апостольської столиці о. В.Гриник у грудні 1968 р. зазначав, що ці парафії обслуговує 29 парохів, інколи їм допомагають 3 священики-пенсіонери [15, s.219]. Більше 30 греко-католицьких священиків працювало на той час у латинському обряді. Через п'ять років кількість греко-католицького духовенства виросла до 39 осіб, з них 8 осіб були монахами-василіанами, а ще двоє – біритуалістами (священиками, які відправляли богослужіння в обох обрядах) [9, с.333].

Наступна спроба легалізувати ГКЦ у Польщі була здійснена вірними з Перемишля в 1974 році. Однак їхня петиція залишилася без уваги урядовців. Не отримало позитивної відповіді й прохання про вільні від праці дні найбільших греко-католицьких і православних свят. Незважаючи на непорушну позицію влади, українські греко-католики не припиняли працю над повільним відновленням своєї церкви. Кількість греко-католицьких священиків, завдяки новим висвяченням, поступово зростала одночасно кількістю парафій [13, s.266–267].

Аналіз документів засвідчує, що в 70-х рр. ХХ ст. влада остаточно усвідомила провальність ідеї підтримки місіонерської діяльності ПАПЦ серед українських греко-католиків. Із цього часу ПАПЦ утратила інтерес для керівництва ПНР. У вересні 1973 р. Уряд у справах віровизнань вніс пропозицію до ЦК ПОРП про заборону подальшого виділення святинь для ПАПЦ у південно-східних регіонах країни. Крім того, було заборонено викладати українську мову в духовній семінарії у Варшаві [5, k.29, 34].

Унаслідок переведення ПАПЦ до рангу "шкідливих", багато церков на півдні та сході країни залишилися без господаря й поступово руйнувалися. Ті, що перейшли у власність РКЦ, не завжди використовувалися за призначенням. Так, згідно з "Нотаткою в справі церковних об'єктів, що перебувають на терені південно-східних воєводств" за 1972 р., у Жешовському воєводстві РКЦ використовувала 206 церков, православна – 31, державні інституції – 39 святинь, а 65 – перебувало в занедбаному стані. У Краківському воєводстві з існуючих колись 35 греко-католицьких церков РКЦ прийняла 32, а три були пустими й непридатними до використання. У Любельському воє-

водстві до РКЦ стало належати 35 православних церков, а чотири використовувалися не за призначенням (під склад) [5, к.30–32]. Польська громадськість дізналася про занедбаність українських церков у південно-східній Польщі лише в серпні 1981 р., коли Є.Заремба, молода студентка архітектури, влаштувала фотовиставку в Кракові під гучною назвою “Панахида по лемківських Бескидах” [17, s.2].

1 грудня 1981 р. польське телебачення широко транслювало програму про групу польських студентів, які ремонтували українські церкви в південних і східних регіонах Польщі. Журналіст “Нашого слова” так коментував ці події: “З числа 311 церков, які ще до 1945 року діяли в середній частині Підкарпаття, протягом наступних десяти років були знищені, тобто спалені або зруйновані, 73 церкви... Цей акт є ганебним безглуздим вандалізмом, який не приніс нікому ані користі, ані слави, для історії культури нашої країни залишається болючою втратою”. Активна група українців, переважно студенти, вимагали, щоб був “постійний доплив фінансів” для реконструкції таких церков. УСКТ під тиском влади відмовило надати будь-яку допомогу в цій справі, а деякі його керівники навіть обвинуватили студентів, які ремонтували самостійно влітку церкви, у “прославлянні таким чином УПА” [6, с.73].

Однак намагання української молоді знайшли відгук серед інших українців. Так, на сторінках “Нашого слова” з’явилася серія публікацій на цю тему. Автори наголошували на важливості збереження історичної спадщини, закликали кожного взяти сильну участь в акції відновлення церков. Адже “якщо сам не подумаєш про свої справи, ніхто цього за тебе не зробить”, – підкреслював Б.Мартинюк у своїй статті “Досить панахид” про резонанс в українському суспільстві Польщі виставки Є.Заремби [7, с.1].

Роки “Солідарності” стали справжнім піднесенням українського релігійного життя в Польщі: з’явилася надія на врегулювання відносин “держава – церква”, вирішення питання відновлення ГКЦ і вільного розвитку українського православ’я. 6 жовтня 1981 р. о. С.Дзюбина, який став генеральним вікарієм для греко-католиків Польщі після смерті в 1974 р. о. В.Гриника, звернувся до префекта Святої конгрегації Східних церков у Римі кардинала В.Рубана з проханням про інтервенцію до польської влади у справі відновлення структури ГКЦ у Польщі, водночас повідомляв про приклади перешкоджання душпастирської праці з боку деяких римо-католицьких священників. 18 листопада о. С.Дзюбина попросив примаса Польщі, щоб на засіданні Спільної комісії представників влади та польського єпископату були розглянуті потреби греко-католиків нарівні з потребами римо-католиків. Примас завірив, що ця тема стала центральною на запланованій зустрічі, а також у цьому ж місяці задовольнив прохання оо. Василіанів про повернення їм у Перемишлі монастиря і церкви, які використовувалися під місцевий архів. Водночас не погодився на повернення катедри в Перемишлі, яку зайняли оо. Кармеліти [9, s.55].

У 70-ті рр. ХХ ст. важливу роль у боротьбі за права українських греко-католиків відігравав Суспільний комітет вірних ГКЦ у Польщі. 25 серпня 1981 р. він звернувся до нового примаса Й.Глемпа відкритим листом, у якому підкреслювалося: “Сьогодні, більше ніж колись, є потрібним піднесення духу вірних, зміцнення їх віри, підтримки їхньої сили для подолань труднощів. І необхідним є краще розуміння духовенством і вірними латинського обряду потреб Греко-католицької церкви в Польщі. Потрібна нам зовнішня організація, завдяки якій наша церква могла б краще здійснювати свою душпастирську працю...” [13, s.341]. На наступний день Комітет подав примасові такі прохання:

- надати ГКЦ у Польщі такого правового статусу, щоб вона могла користуватися власною автономією і свободою діянь;
- відновити греко-католицьку єпархію в Перемишлі й визнання за нею катедри;
- повернути греко-католицькі святині, що використовувалися різними нерелігійними інституціями й іншими віровизнаннями, а також дозволити вільно відкривати церкви на західних і північних землях;

- організувати охорону сакральних об'єктів східного обряду, не порушуючи специфіки їх архітектури;
- розпочати наукове вивчення історії ГКЦ у повоєнній Польщі, започаткувати роботу видавництва для потреб східного обряду;
- закликати до співпраці духовенства латинського та грецького обрядів;
- запровадити радіопередачі з найбільших греко-католицьких богослужінь;
- забезпечити належне навчання греко-католицького духовенства у сфері культурних традицій українського народу [18, s.34–36].

Реакція примаса на лист не відома. Аналіз наступних подій релігійного життя українського населення в Польщі засвідчує, що не всі в керівництві РКЦ у Польщі підтримали ідеї Комітету. Деякі римо-католицькі ієрархи забороняли створювати нові греко-католицькі парафії. Українське населення не раз навіть папі скаржилося на ставлення місцевого польського духовенства. Проте примас Й.Глемп наважився на важливі кроки у справі відновлення структури ГКЦ у Польщі. Він об'єднав греко-католицькі парафії у два вікаріати. Північний вікаріат поділявся на Ольштинський і Кошалінський деканати, а південний – на Вроцлавсько-Легніцький і Перемишльський [13, s.302].

Ставлення РКЦ у Польщі та самої Апостольської столиці до греко-католиків стало набагато прихильнішим після обрання папою Івана Павла II. Ці зміни були також пов'язані з візитами греко-католицького єпископа, секретаря Конгрегації Східних Церков М.Марусина до ПНР. Він висвячував нових греко-католицьких священників, які до цього отримували свячення від рук римо-католицьких єпископів. Для українських вірних і духовенства в Польщі мало це важливе психологічне значення, оскільки ці події засвідчували опіку над ними Ватикану та греко-католицької ієрархії. Така підтримка надихала вірних до подальшої боротьби за свої права.

Досягнення українських греко-католиків зміцнили переконання православних у можливості досягти хоча незначних поступок влади. Під їхнім натиском, боячись стрімкого збільшення греко-католицьких парафій у регіоні, влада дозволила утворити православну парафію в Перемишлі та збудувати православну церкву в Криниці. У вересні 1983 р. створено православну Перемишльсько-Новосондецьку єпархію із центром у Санюку [13, s.311].

Лише в кінці 80-х рр. наступили такі бажані зміни в житті українських греко-католиків. Їх причинами були як політичні зміни в державі, підтримка Апостольської столиці та деяких польських єпископів, так і активна наполеглива боротьба всіх вірних. Проявами співпраці церков обох обрядів були спільні богослужіння, хресні походи на Ясну Гуру. 16 вересня 1989 р. о. Я.Мартиняк на Ясній Гурі отримав освячення на єпископа й обійняв посаду єпископа-помічника примаса Польщі для вірних греко-католиків. 16 січня 1991 р. Апостольська столиця оголосила про піднесення єпископа Я.Мартиняка до сану ординарія Перемишльської греко-католицької єпархії [20, s.365].

Отже, остаточне врегулювання питання про повернення на попередні місця проживання шляхом прийняття відповідних заборонних урядових розпоряджень, надання кредитів для тих, хто залишається, і деяких поступок влади в культурній і релігійній сферах сприяли стабілізації українського населення на нових місцях проживання. Лише незначній частині українців, близько 30–35 тис. переселенців з акції “Вісла” або їх нащадкам, удалося повернутися на рідні землі [13, s.340].

Наслідком процесу асиміляції стали поділ української громади в Польщі на три окремі групи. До першої належать українці з високим рівнем національної свідомості, які знають українську мову й рідну культуру, дотримуються національних і релігійних традицій. Друга група об'єднує осіб українського походження з дещо слабшим почуттям національної свідомості, які все рідше використовують рідну мову. Їхня участь у житті українського суспільства в Польщі зводиться до участі в колективних богослужіннях чи святкуваннях. Третя наділена лише сприйняттям свого українського походження, однак її представники вважають себе більше поляками, ніж українцями.

1. AAN, z. 199, sygn. 681, 169 k.
2. AAN, z. 199, sygn. 1040, 67 k.
3. AAN, z. 237, sygn. 127/XIV, 142, 157 k.
4. AAN, z. 237, sygn. 127/XIV, 147, 123 k.
5. APRz, z. 1258, sygn. 142, 12 k.
6. Дробник В. Українська меншість у післявоєнній Польщі / В. Дробник // Історія і сучасність. – 1998. – № 3. – С. 70–83.
7. Мартинюк Б. Досить панахид / Б. Мартинюк // Наше слово. – 1982.
8. о. Гарасим І. Греко-католицька Церква у Польщі після II світової війни / о. І. Гарасим // Календар благовіста. – 1999. – С. 56–72.
9. о. митрат Дзюбина С. І стверди діло рук наших : Спогади / о. митрат Степан Дзюбина. – Варшава : Український архів, 1995. – 532 с.
10. Поїздник І. Позиція Греко-католицької церкви щодо виселення українців з Польщі в 1944–1946 рр. / І. Поїздник // Сторінки воєнної історії. – К., 2009. – Вип. 12. – С. 313–320.
11. Щерба Г. Історична правда про переселення українців з Холмщини в 1944–1947 рр. У спогадах самих переселенців з відстані 45 років / Г. Щерба // Визвольний шлях. – 1991. – Кн. 10. – С. 1239–1245.
12. Drozd R. Polityka władz wobec ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944–1989 / Roman Drozd. – Warszawa : Tyrsa, 2001. – 380 s.
13. Drozd R. Ukraińcy w Polsce. 1944–1989. Walka o tożsamość (Dokumenty i materiały) / R. Drozd, I. Hałagida. – Warszawa : Burchard edition, 1999. – 302 s.
14. Felenczak J. Prawosławna diecezja Przemysko-nowosądecka: historia i współczesność / J. Felenczak // Poprzez stulecia. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Antoniami Podrazie w 80 rocznicę Jego urodzin / [red. D. Czerskiej]. – Kraków : Astra, 2000. – S. 205–211.
15. Hałagida I. “Szpieg Watykanu” / Igor Hałagida. – Warszawa : IPN, 2008. – 648 s.
16. ks. Nabywaniec S. Spojrzenie na losy Kościoła grekokatolickiego na Ukrainie w latach 1939–1989 / ks. S. Nabywaniec // Poprzez stulecia. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Antoniami Podrazie w 80 rocznicę Jego urodzin / [red. D. Czerskiej]. – Kraków : Astra, 2000. – S. 331–340.
17. Mokry W. Panachyda bieszczadzka / W. Mokry // Tygodnik Powszechny. – 1981. – 23 sierpnia. – № 28.
18. O tożsamość grekokatolików. Zбір документів з історії Церкви греkokatolickiej w Polsce / [red. M. Czech]. – Warszawa : Związek Ukraińców w Polsce, 1993. – 318 s.
19. Sorokowski A. Ukrainian Catholics and Orthodox in Poland and Czechoslovakia / A. Sorokowski. – Cambridge (Massachusetts), 1988. – 261 s.
20. Стępień S. Kościół grekokatolicki w Polsce po II wojnie światowej i w czasach współczesnych (do roku 1998) / S. Stępień // Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa. – Przemysł : PWIN, 1998. – Т. 4. – S. 339–370.
21. Urban K. Kościół prawosławny w Polsce 1945–1970 : dokumenty / [oprac. K. Urban]. – Kraków : Astra, 1996. – 418 s.
22. Wojewoda Z. Zarys historii Kościoła Grekokatolickiego w Polsce w latach 1944–1989 / Zbigniew Wojewoda. – Kraków : Nowos, 1994. – 125 s.

В статті на основі аналізу архівних документів досліджена релігійна життя українців в Польщі в 1947–1989 гг. Вияснено, що незважаючи на дискримінаційну політику властей в області релігії, українці не втратили зв'язку з Греко-католицькою церквою, яка стала їх опорою в часи комуністического режиму і активно підтримувала боротьбу за свої права в ПНР. Лише після зміни політичного режиму в 1989 гг., завдяки активній діяльності українських віруючих, удалось встановити легальну структуру ГКЦ в Польщі.

Ключевые слова: Греко-католицька церква, українське меншинство, греко-католики, православні, С.В'йшинський, Я.Мартиняк.

In the article on the basis of archival documents' analysis religious life of Ukrainians in Poland in 1947–1989 is investigated. It is stated that despite the discriminatory policy of the authorities in the field of religion, Ukrainians did not loose any contact with the Greek Catholic Church, which became their mainstay in communist times and actively supported the struggle for their rights in Polish National Republic. And only after the change of political regime in 1989 and due to the active role of the Ukrainian religious, the legal structure of the Greek Catholic Church in Poland managed to be restored.

Keywords: Greek Catholic Church, Ukrainian minority, Greek Catholics, Orthodox, S.Vyshynskyy, Ya.Martyniak.